

תביעה נגד חברת הביטוח

שאלה

תבעתי את חברת הביטוח על נזקים שנגרמו לרכבי בתאונת דרכים. נציגי החברה הסכימו לשלם באופן מיידי על שבעים וחמישה אחוזים מהנזק (ללא הסבר הגיוני), ובתנאי שאחתום שאין לי עוד תביעות ובעצם אוותר על רבע מההוצאה (הבנתי שזו שיטה ידועה שלהם להתחמק). לא הסכמתי לכך. בינתיים עברו ארבעה חודשים שבהם הצ'קים הדחויים שנתתי למוסך נפרעו, ונכנסתי לחובות. אני נאלץ לתבוע את חברת הביטוח בבית המשפט. מה ניתן לתבוע? (עגמת נפש, ריבית, הוצאות משפט וכדומה).

תשובה

ניתן לתבוע נזק, הוצאות משפט ועגמת נפש כפי המקובל. אין אפשרות לתבוע ריבית, אלא סכום חד-פעמי על עיכוב התשלום או פיצוי על הפסדים שנבעו מהעיכוב.

א. תביעה בבית משפט

כל תביעה ממונית צריכה להתברר בבית הדין לממונות ולא בבית משפט, משום איסור ערכאות.¹ אולם במקרה שבו התביעה היא כנגד חברת ביטוח אשר ידוע שאינה פונה לבית הדין, ניתן לתבוע אותה ישירות בבית המשפט.²

ב. התחייבות שלא על פי הדין

חברת ביטוח מתחייבת מראש לשלם על פי מה שנקבע בחוק ועל פי פסיקת בית המשפט. לאור זאת ישנו הבדל ברור בין אדם פרטי שנתבע לתקן נזק לבין חברת ביטוח שנתבעת. אם בדרך כלל החובה ההלכתית לתשלומי נזק היא להחזיר את החפץ למצבו הקודם,³ אין זה נכון כלפי חברת הביטוח. חברת הביטוח מתחייבת מראש לשלם שלא על פי הדין כפי מה שהחוק קובע, על נזקים שאינם מחויבים על פי ההלכה. ההתחייבות

1. ע' במאמרנו 'איסור פנייה לבית משפט אזרחי', אמונת עתיך 110 (תשע"ו), עמ' 83-90.

2. כסף הקודשים, חו"מ ס' כו.

3. ולכך אין חובה הלכתית להחליף את כל הפגוש בגלל סריטה אלא רק לתקן פחחות וצבע. כמו כן במידת האפשר ניתן להשתמש בחלקים משומשים התואמים את המצב הקודם של הרכב הניזק. להרחבה - הרב יהונתן שמחה בלס, 'החזרת המצב לקדמותו כעקרון בתשלומי נזקיין', תחומין יג, עמ' 388-406.

הזו משמעותית, כי בדיני ממונות ניתן לסכם ולהתנות אף בניגוד לדין התורה.⁴ האפשרות לתבוע גם מה שאינו מחויב על פי ההלכה תקפה גם כלפי הוצאות משפט ועגמת נפש, שאותן ניתן לתבוע בבית המשפט, אף שתביעות אלו על פי ההלכה דינן להידחות.⁵ וכן נראה מדברי המהרש"ם וזו לשונו:

...כיון שהנתבע אחר שהשיג תביעה ראשונה לא הזמינו לד"ת, גם הוא נתרצה וקיבל עליו דד"מ, וחייב לשלם שאר ההוצאות כפי דד"מ. ובאמת חייב לו אזי חייב לשלם להתובע הוצאות שעשה להעמיד ג"כ טוען כזה שהרי קיבל הנתבע ע"ע דין ערכאות במה שהוציא הוצאות להעמיד לו טוען מומחה.⁶

בדומה לכך פסק הרב צבי בן יעקב בספרו 'משפטיך ליעקב'⁷ בעניין ילדה שניזוקה כתוצאה מנפילה מכיסא שבור בגן. הורי הילדה הגישו תביעה כנגד חברת הביטוח וקיבלו פיצוי. הגנת טענה כי על הורי הילדה להחזיר לה את אשר שילמה במסגרת ההשתתפות העצמית, מאחר שעל פי ההלכה אינה חייבת בנזק, וכי כל החיוב הוא תוצאה של פוליסת הביטוח. טענתה נדחתה, הואיל והגנת נשכרה מטעם ההורים על דעת שהיא מקיימת את הוראות החוק אשר מטיל את האחריות לנזקים שיקרו במהלך שהות הילדים בגן עליה, אף שאינם מהדין.⁸ וכעין זה פסק הרב אשר וייס למי שנפגע ברשלנות רפואית לתבוע את קופת חולים בבית המשפט ולקבל את הפיצוי שנפסק לטובתו. הוא נימק זאת:

מ"מ בני"ד ברור לענ"ד דהוי כחוב ברור כיון שקופת החולים וחברת הביטוח התחייבו לפצות את המבוטחים לפי פסיקת בית המשפט.⁹

ג. איסור ערכאות

לכאורה גם אם מבחינה ממונית ההסכם תקף וחברת הביטוח קיבלה עליה לשלם כפי החוק, עדיין ישנה בעיה לחתום על הסכם כזה. הרי ההלכה אוסרת לאמץ את דיני הגויים

4. טעם הדבר התפרש בקצות החושן, סי' רט ס"ק יא.
5. הרב זלמן נחמיה גולברג, משפט ערוך, סי' כח סעי' א ס"ק נח.
6. שו"ת מהרש"ם, ח"א סי' פט; וכן כתב תשב"ץ, ח"ב סי' סה: 'כיון שהלכו תחילה לדון לפני האומות ובדיני האומות יצאו חייבין, הרי הם כאילו קבלו עליהם לדון באותו דין ומחלו זכותם, והרי מה שדנו האומות... קיים'.
7. משפטיך ליעקב, ח"ה סי' כז, אות ו.
8. וזו לשונו: 'ההורים שלחו את ילדיהם לגן אדעתא דהכי שבעלי הגן אחראיים על נזקי גוף גם אם ע"פ ההלכה לא שייך לחייבם בנזקי גוף אף אם הדבר היה באונס דכך היא הדרך וכך הוא הנוהג ועל דעת כן קבלו עצמם להיות שכורים'. והביא שבמקום שנהגו ששומר חנם משלם כשואל, אז המנהג מחייב על אף שאינו מהדין. אך עיין שו"ת הריב"ש, סי' שמה, שהסתפק בכך: 'אפשר שיש דברים שאין סתם מנהג מבטל הלכה אלא הלכה רופפת אבל הלכה ברורה אין מנהג סתם מבטלה אלא מנהג שהתנו עליו בני העיר, כמו שנטה הרמב"ן ז"ל לסברא זו. כמו שכתוב בפ' מי שמת שאם נהגו על דרך משל ששומר חנם יהיה חייב כשואל אין מנהגם כלום לבטל ההלכה אלא א"כ התנו עליו'.
9. הרב אשר וייס, 'גדרי ההיתר לפנות לערכאות', תחומין ל, עמ' 275-281.

גם אם ישנה הסכמה בין הצדדים.¹⁰ אלא ה'שלחן ערוך' אוסר קבלה כוללת של חוקי ערכאות, ואילו החוזה עם חברת הביטוח עוסק רק בתחום משפטי אחד של דיני נזיקין. אין כאן קבלה כוללת של הדין האזרחי, אלא קבלה של תחום זה בלבד. אבחנה זו עולה מדברי הסמ"ע לגבי איסור קבלת דיני הגויים, וכשיש זכות ממונית ספציפית הוא סובר שניתן להסכים על כך.¹¹ חילוק זה נאמר גם בדעת הרשב"א, אשר מחד גיסא נותן תוקף הלכתי מכוח 'מנהג' לחוקי גויים ולמנהגייהם כאשר הוא בגדר מנהג מקומי, ומנגד שולל קבלה גורפת של דיני הגויים אף אם נהגו כך.¹² וכך יש לבאר את הדין שהביא רבי עקיבא איגר¹³ בשם הרש"ך:

על מחלוקת בין תובע לנתבע א' אומר שרצונו להתדיין בד"ת וא' אומר שאין לו להתדיין אלא בפני אחרים שכך הוא המנהג במקום שנעשה העסק הדין עמו. כיון שבמקום שנעשה העסק יש מנהג להתדיין כפי דרך הסוחרים ולא כפי ד"ת ומנהג מבטל הלכה.

כאמור, המנהג להידיין אצל הסוחרים אינו סותר את איסור ערכאות, היות שמדובר רק על התחום הצר של מסחר. לכך ניתן לחרוג מדין תורה ולפסוק על פי מנהג הסוחרים.

ד. ריבית¹⁴

חברת הביטוח התחייבה לשלם על פי החוק, וזה כולל גם את תשלומי הריבית שמטיל בית המשפט (חוק פסיקת ריבית והצמדה תשכ"א-1961). משום כך אין בעיה של גזל בתביעת ריבית מחברת הביטוח. אך בשונה מתביעה של עגמת נפש והוצאות משפט, שהן דבר שבממון, תשלום ריבית שייך לתחום האיסורים, ולכך אין בהסכמה זו של חברת הביטוח להפקיע את איסור ריבית. נמצא שאיסור ריבית במקומו עומד, ואין לכלול מרכיב של ריבית בכתב התביעה. גם הכלל דינא דמלכותא דינא מוגבל רק לתחומי הממונות ואין בכוחו להתיר איסור ריבית, וכפי שכתב בשו"ת אבקת רוכל (סי' 1):

אם יטעון האיש הלזה כי מה שעשה עשה בדינא דמלכותא, הנה טענה זו שקר היא ובטלה מעיקרא, דלאו בכהאי גוונא איתמר, כי אם הגויים יתקנו שיוכל

10. שו"ע, חו"מ סי' כו סעי' א.

11. שו"ע, שם סעי' יא.

12. הרב עזרא בצרי, דיני ממונות, ח"ג, עמ' קצז, וביאר באופן זה את הסתירה בתשובות הרשב"א, ח"ב סי' רסח. שם כתב הרשב"א שיש תוקף למנהגי הגויים - 'כל מי שנושא ונותן סתם, על הדבר הנוהג הוא עושה, וכאלו התנו ביניהן בפירוש... וכן אתה דן בכל מקום במה שנהגו בממונות'. אך במקום אחר (ח"ו סי' רנד) פסק לאסור קבלת מנהג הגויים: 'חלילה לנו לנהוג ולדון לפי ערכותיהם. מ"מ לנהוג כן מפני שהוא משפט גויים, באמת נ"ל שאסור, לפי שהוא מחקה את הגויים... ואע"פ ששניהם רוצים בכך והוא דבר שבממון. שלא הניחה תורה את העם שהוא לנחלה לו על רצונם שייקרו את חוקות הגויים ודיניהם'.

13. רע"א, בחידושי לחו"מ סי' ג' סעי' א, בשם שו"ת מגן אברהם סי' ה, שכתב כן בשם הרש"ך ח"ב סי' רכט.

14. להרחבה ע' פרופסור רקובר, 'המסחר במשפט העברי', מעמ' 135 ואילך.

הישראל להלוות ברבית לישראל - מי שמע להם לקלקול הזה? וממילא שלא יוכל למכור משכונותיו בלי שומת בית דין, ואין זו צריכה לפנים ע"כ.¹⁵

אלא שישנן דעות הרואות בחברת הביטוח ישות משפטית בפני עצמה, שאינה מוגדרת כשותפות, ולכך אינה מוזהרת על איסור ריבית.¹⁶ היה ניתן לטעון שיש להחשיב תשלום זה כקנס ולא כריבית, משום שחברת הביטוח עיכבה את התשלום בעל כורחו של המבוטח, וכעת התביעה היא כדי לקנוס את החברה על שלא עמדה בהתחייבות שלה. סברה זו נדחתה על ידי הרשב"א,¹⁷ אשר כתב שאף שאין זו ריבית, עדיין הדבר אסור משום הערמת ריבית,¹⁸ וכך נפסק ב'שלחן ערוך'.¹⁹

אולם יש להבחין בין איסור הערמת ריבית לבין פסיקת בית המשפט, שהרי כל דברי הרשב"א מוסבים על קנסות שסוכמו מראש, ולכך יש בהם הערמת ריבית. לעומת זאת, במקרה המדובר המבוטח דרש בתחילה רק את תשלום הנזק ובעל כורחו הדבר התעכב,

15. לעומת זאת כאשר כוונת החוק אינה לריבית אלא לצורך בני המדינה (כגון קביעת שער חדש למטבע ועל פיו חייבים לנהוג ולהחזיר גם הלוואות ישנות), אזי החוק מחייב, היות שאין בו סתירה ישירה לאיסור ריבית, כך ביאר בחוות דעת, באורים סי' קסה ס"ק ה, את פסק הרמ"א שם: 'הולכים אחר גזירת המלך, דדינא במלכותא דינא, ואין בזה לא משום רבית ולא משום אסור גזל'.
16. למשל פד"ר כרך טז עמ' 252-259, אשר דנו על קנס המוטל מטעם העירייה במקרה של פיגור בתשלום, ושם נחלקו הדיינים. לדעת הרב שלמה דיכובסקי, רשאים בני העיר להטיל קנסות אלו משני טעמים: (1) העירייה אמנם נחשבת כ'אישיות משפטית' אבל היא איננה אישיות משפטית פרטית, ואין איסור להלוות או ללוות ממנה בריבית. (2) הטלת ריבית והצמדה על חוב שאדם חייב למוסד ממשלתי או עירוני איננה ריבית, אלא קנס נוסף על המאחרים לשלם. הרב יעקב אליעזרוב התנגד לטעם הראשון שכתב הרב דיכובסקי. לדעתו, יש המתירים להלוות לבנקים בריבית, כדוגמת שו"ת מהרש"ג, יו"ד סי' ג, וחלקת יעקב (ברייש) ח"ג סי' קצ, אך שם מדובר דווקא על הלוואה לבנק. אבל ללוות מהבנקים בריבית אסור גם לשיטתם, ואין לסמוך על כך לכתחילה. הרב אליעזרוב התנגד גם לטעם השני של הרב דיכובסקי, אלא שהוסיף שלכתחילה היה ראוי שהעירייה תציין שמדובר בקנס פיגורים, ולא בריבית, כדי למנוע חשש איסור על פי ההלכה.
17. שו"ת הרשב"א, ח"א סי' תרנא.
18. אין זה אמור ביחס לתשלומי הנזק שנגרמו כתוצאה מעיכוב התשלום, אשר בהם אין בעיה של ריבית. כפי שכתב מהרשד"ם, חו"מ סי' קעח-קעט: 'ומ"מ נראה בעיני שגם בזה חייב שלמה לפרוע הריבית שהתווסף מחמת העיכוב שעשה... שלמה זה היה יודע הנזק הנמשך לשותפיו בעיכוב המעות בכל עת, שחייב לשלם'. וכ"כ אבני נזר, יו"ד סי' קצו: 'אנו פוסקין שהדין עם הלוה ואסור ליתן רבית ונפקע חיוב רבית לגמרי. ממילא הלוה חייב מדין מזיק כיון שאינו משלם כמו שהבטיח ומשלם מדין מזיק ולא מדין רבית כלל'; ושו"ת בעי חיי, חו"מ סי' כת.
19. שו"ע, ורמ"א, יו"ד סי' קעז סעי' יד. יש שכתבו כי פסק זה קיים רק בהלוואה ולא בחוב שנוצר אחרת, בייחוד לאור דברי הרמ"א עצמו, חו"מ סי' רצב סעי' ז, שפסק: 'מיהו אם בא בעל הפקדון ואמר תן לי פקדוני ואני ארויח בהן לעצמי, והלה מעכב בידו, חייב ליתן הריוח מכאן ולהבא'. ובשו"ת שבות יעקב, ח"א סי' סד, כתב כי דברי הרמ"א הם דווקא בפיקדון, ולא בהלוואה שבה יש איסור ריבית. וכן כתב בשו"ת הריב"ש, סי' שלה: 'ומ"מ נראה שאף הרב ז"ל לא אסר לכתחילה אלא במי שמלוה מעות ומתנה לתת יותר אם לא יפרע בזמנו דהויא הלוואה גמורה והוי כהערמה. אבל בנדון זה שלא היתה הלוואה מתחלה אלא מכירת סחורה ואפי' אם הוקרה בסוף ונתן לו דמיה מותר אפי' לכתחלה ואין כאן משום הערמה כלל ואף על פי שנוטל יותר ממה שנתן לו כיון שלא היה בדרך הלוואה אלא בדרך מכירה, וא"כ כשהתנה בה בדרך קנס מותר אפילו לכתחלה'. וכן שו"ת רדב"ז, ח"א סי' תצז: 'ומטעם זה אני אומר שאם מכר לחבירו סחורה בשווייה והתנה עמו אם לא תתן לי המעות לזמן פלוני תתחייב לתת לי כך וכך בתורת קנס שהוא מותר'.

עד שהוא נאלץ לתבוע את החברה בבית משפט. לפיכך אין זה דומה לשכר 'המתנת מעות' אלא לקנס על עיכוב התשלום שלא כדין, ובייחוד שבפועל בית המשפט הוא זה שמטיל את חובת התשלום.²⁰ למרות זאת נראה מדברי הפוסקים כי ישנה בעיה בתביעה זו של קנס, הואיל והחישוב הוא לפי זמן העיכוב, ובכך דומה לריבית מצטברת. לכן יש לתבוע סכום גלובלי כפיצוי על עיכוב התשלום ללא אזכור ריבית.²¹ ואף שייתכן ובית המשפט יעדיף לחייב בדרך המוכרת לו על פי חוק ולכנות זאת ריבית, אין בכך לגרוע מכך שזה קנס, והביטוי ריבית אינו אלא שיתוף השם בלבד, ומותר לגבות תשלום זה מחברת הביטוח שהתחייבה מראש לשלם כפי פסיקת בית המשפט.²² וכעין זה כתב הרב יעקב אריאל לגבי תשלום על הלנת שכר שכיר:²³

20. שו"ת שואל ומשיב, מהדורה תניינא ח"ד סי' קכג: 'הרי לא הלואה לו כלל וזה עיכב מעותיו ומשעה שתבעו שיחזיר לו צריך להחזיר לו ואין בזה משום ריבית דהו"ל כגזלן... אבל כל שזה עיכב ואינו רוצה להחזיר לו אין כאן הלואה רק גזל וצריך לתת הריבית'. וכן שו"ת רבנו מאיר גאויזון, סי' כ: 'ואף אם כת' שם הרשב"א ז"ל שאסור לעשות כן דלא גרע מריבית מאוחרת שאעפ"י שאין שם אגר נטר כיון שהנאה באה לו מצד הלואתו אסור משום הערמת רבית... התם מתחילה בשעת הלואה קא התם אסור משום הערמת רבית ואין מורים כן אמנם בנ"ד דמעקרא היה חייב לו חוב זה ועבר ולא פרע ואח"כ כדי לזרזו שיפרע לזמנים שקבע לו קשרו בקשרים אלו של קנס בקנין ושבועה ואנן סהדי דלא היה ניחא ליה שיעבור הזמן של הפרעון אף שיתחייב בקנס... ולא הנאה הבאה מחמת הלואה הוי כי אם חיוב באפי נפשיה שנתחייב לתת לו בתורת קנס ויכול אדם להתחייב בדבר שאינו מחוייב בו'. וכן כתב הרב שלמה זלמן אורבך, מנחת שלמה, ח"ב סי' סח אות ד: 'לעניין הקנסות הנהוגים בגמ"חים, אשר הקנס הוא לפי ערך הזמן... י"ל, דכיון שאחר שהגיע זמן הפרעון יכול הגמ"ח לגבות את החוב, נמצא דלאחר הזמן הוה ליה כגזילה אצלו; ואין כאן שכר המתנת מעות, כי אם שיעור גודל של העוולה - על עוולה של חצי שנה משלם רק שקל אחד, ושל שנה משלם שני שקלים'. וכן בספר ברית יהודה, פרק ב הערה לט, הסיק שאין בכך איסור ריבית.

21. שורת הדין, טו עמ' קכד, בשם הרב חיים קנייבסקי; שם, עמ' קכה: 'עוד כתב הרב גלבר: אם ישנה הצדקה לקנוס את החייבים הנהוגים שלא כדין ומעכבים פירעון, אין כאן נידון של ריבית כלל. אמנם לכתחילה אין מן הראוי לקנוס קנסות אלו המותאמים להוצאה לפועל הנושאת שם ריבית, אף שכאמור אין זו ריבית'. אולם בספר מלווה ה', פרק ח, סעיף מד, והערה 96, פסק הרב משה לוי לאיסור, אך טעמו משום גזל ולא משום ריבית, וכאמור אין חשש גזל בתביעה נגד חברת הביטוח.

22. כך מובא בשם הרב זלמן נחמיה גולדברג, בבית ועד לתורה, שעורי ריבית, עמ' 15: 'במקרה בו בית משפט פסק לאדם תשלום הכולל ריבית ועל פי דין תורה מגיע לו יותר, אף שבית המשפט קבע לתת לו סכום זה מפאת ריבית, מותר לקבל'. וכן פסק ב"ד רבני אזורי באשדוד, שורת הדין טו, עמ' קכד: 'על אף השם ריבית האמור בגורמים המחייבים, יש להקל כהפוסקים שעצם מהותם מדין קנס ולא מדין של הלואה שבין מלווה ולווה, ולא נקצב גם מלכתחילה לכך, ולכן אין ביה"ד מתערב בענין זה בעבודת הוצאה לפועל'. נראה כי ישנה לכך ראייה מהנימוק בגמרא, כתובות כ ע"א: 'על מנה שבשטר הם מעידים', שבדיני ממונות עיקר העדות היא על הכסף ולא על סיבת החיוב, ולכן מצרפים עדויות שונות שהמכנה המשותף שלהן הוא הממון; וכך ביאר בשו"ת אגרות משה, חו"מ ח"א סי' טז: 'והנכון לע"ד דהנה הטעם דמצטרפין הלואה והלואה מבואר בסנהדרין שם משום דעכ"פ תרוייהו מסהדי דחייב לו מנה, ופירוש הדברים צריך לומר דלא הוי השאלה להעדים אם אירע מעשה זו או זו דלא איכפת לן בזה והשאלה הוא רק אם חייב לו מנה או לא ורק זה הוי ענין העדאת העדים ולא הסיבות המחייבות, ולענין זה תרוייהו מעדין בעדות אחת שזה מעיד שחייב לו מנה וזה מעיד שחייב לו מנה ולכן אף שהם משני סיבות לא הוו ב' דברים. ובה מוסבר דברי הסמ"ע, חו"מ סי' ל ס"ק ח, אם האחד העיד על חבית יין בניסן והשני על חבית שמן באייר, והוא תבע את שתיהן, חייב ליתן לו הפחות'.

23. באהלה של תורה ה', סי' סד.

ואף על פי שאין אנו יכולים לקבל את מנהג המדינה כפי שהוא, משום שהתקשיב של הקנס נקבע על פי מידת הפיגור בתשלום בקשר ישיר, והדבר אסור משום ריבית. ומטעם זה ההלכה אינה יכולה להכיר בחוק המדינה בענין זה כמות שהוא, והוא אינו מחייב מדינא דמלכותא... לכן, ביה"ד רשאי לחייב את הנתבע בפיצוי הולם על פי אומדן הנזק שנגרם לתובע בשל הלנת שכרו, אולם לא בדרך של ריבית המתחשבת באורך הזמן אלא במנותק לגמרי מכך.

סיכום

חברת הביטוח מתחייבת לשלם על פי החוק ובהתאם לפסיקת בית המשפט, לכן ניתן לתבוע ממנה גם תשלומים שאינם מחויבים על פי ההלכה (עגמת נפש, הוצאות משפט). מנגד, איסור ריבית אינו ניתן להתניה, ולכך אין לתבוע ריבית (אף שהחוק מאפשר זאת) אלא סכום קנס גלובלי.

